

”Vart fjärde år är det val och då har du möjlighet att påverka”

En komparativ idéanalys över vilken demokratisyn som
förmedlas utifrån Region Skånes och Stockholms läns
landstings hemsidor.

Abstract

This thesis examines the democracy theories that can be found in the internet websites of Region Skåne and Stockholm county council. Within the framework of deliberative democracy, participatory democracy and electoral democracy, the author tries to distinguish democratic aspects by empirically studying these websites and their communicative effect on the internet users.

This research shows that Region Skåne is slightly better in implementing democratic aspects at their home page, which is probably due to an active work with these issues carried out by the politicians and the report on the democratic development from 2004. However, a great deal of work regarding democracy and the possibility of civic participation in the decision-making process is still to be done.

The problems and challenges in using internet as a democratic tool shows that citizens run a risk of being neglected, due to their uneven participation in using internet in daily life. The conclusion of this thesis is that the politicians have to make an active choice in deciding to what extent the internet is allowed to be used when it comes to developing democracy. This work has to be done in cooperation with political scientists and IT experts, in order to assure a correct democratic model.

Nyckelord: Demokrati, demokratiteori, valdemokrati, deltagardemokrati, samtalsdemokrati, elektronisk demokrati, New Public Management, ansvarsutkrävande, påverkan, insyn.

Innehållsförteckning

Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställning.....	1
1.2 Avgränsning	2
1.3 Disposition	3
2 Metod och material	4
2.1 Metod	4
2.2 Material	5
3 Teoretiskt ramverk	7
3.1 Valdemokrati	8
3.2 Deltagardemokrati	9
3.3 Samtalsdemokrati	10
3.4 ”Elektronisk” demokrati.....	10
3.5 New Public Management	12
4 Undersökning	13
4.1 Förutsättningar	13
4.1.1 Internetanvändningen i Sverige.....	13
4.1.2 Internet och den offentliga förvaltningen.....	14
4.1.3 Regeringens visioner	15
4.2 Landstingens hemsidor	16
4.2.1 Påverkansmöjligheter	16
4.2.2 Möjlighet till ansvarsutkrävande	18
4.2.3 Möjlighet till insyn	19
4.3 Chatta med en politiker	20
4.3.1 Moderering	21
4.3.2 Vem chattar?	21
4.4 Hur kan IT/Internet fungera som ett demokratiskt verktyg?.....	23
4.4.1 Fördelar	23
4.4.2 Nackdelar	24
5 Sammanfattande diskussion	26
6 Referenser	30

Inledning

1.1 Syfte och frågeställning

Den nya tidens IT-möjligheter som exempelvis hemsidor och interaktiva kommunikationsfunktioner har ändrat förutsättningarna för hur myndigheter och offentliga förvaltningar kan öka insynen i sina verksamheter, samtidigt som arbetet i organisationen effektiviseras. Det finns numera teknisk utrustning för nya kontaktvägar mellan politiken och medborgarna, som kan utveckla och påverka demokratin i samhället.

Internet och IT framhålls ofta som ett demokratiskt verktyg värt att utveckla, men konsekvenserna har ännu inte utretts i någon större utsträckning. Det är viktigt att försöka knyta ihop de demokratiförsök som gjorts via internet med en principiell demokratiteoretisk debatt för att konfrontera de tekniska möjligheterna med de demokratiska önskvärldheterna (Amnå 2003:116).

Regeringen har visioner för framtiden om hur demokratin kan utvecklas med hjälp av IT. De poängterar genom rapporten *En uthållig demokrati* vikten av att internet inte enbart används för att sprida information, utan också för ökat deltagande från medborgarnas sida (SOU 2000:1 s.98)

Huruvida myndigheter och offentlig förvaltning arbetar utefter någon specifik demokratimodell i det kommunikativa arbetet är dock oklart. Därför intresserar jag mig för vilka demokratisyner som förmedlas utifrån Region Skånes och Stockholms läns landstings hemsidor. Båda landstingen har exempelvis utfört försök med chattverksamhet på sina hemsidor och presentation av postlistor och diarium som ett uttryck för ett demokratiskt arbete.

Jag kommer att studera deras demokratiarbete, för att därefter kunna föra en principiell diskussion om hur IT/internet kan användas för att stärka demokratin och vilka konsekvenser det ger. Exempelvis Staffan Kumlin talar om att den nya tidens styrmodeller för offentlig förvaltning, under samlingsnamnet New Public Management, som hämtar inspiration från näringslivet, också kan resultera i demokratiska konsekvenser i form av brister möjligheten till ansvarsutkrävande (Kumlin 2003:98-99).

Det finns en mängd statliga utredningar och andra rapporter som diskuterar nya teknikens förutsättningar, men gemensamt för de flesta av dessa är att de tillkom i början av 2000-talet. Jag vill därför med denna uppsats försöka förstå vad som hänt efteråt och på vilket sätt två landsting i dagsläget arbetar med internet som verktyg och hur det kan tolkas i demokratiska värden och normer.

Min övergripande frågeställning lyder därför:

Vilken demokratisyn förmedlas utifrån Region Skånes och Stockholms läns landstings hemsidor och deras demokratiarbete via internet?

Då jag utgår ifrån att landstingen inte aktivt arbetat utifrån en specifik demokratisyn, utan att hemsidorna har växt fram relativt planlöst, vill jag också undersöka vilka konsekvenser sett till demokrativärden som demokratisynen leder till. Jag vill slutligen använda mig av detta empiriska material för att kunna diskutera normativt hur internet bäst används i demokratiarbete.

Mina underliggande frågor lyder som följande:

- Vilka konsekvenser, sett till demokrativärden, leder demokratisynen till?
- Hur kan IT/internet principiellt sett fungera som ett demokratiskt verktyg?

1.2 Avgränsning

Jag kommer i denna uppsats att avgränsa mig till att studera en region och ett landsting i Sverige. Jag kommer att fokusera på dessa landsting¹ som aktörer och som förutsättning för medborgerligt inflytande. Jag är också intresserad av vad de kan göra för att stärka demokratin och hur de implicit använt sig av olika demokratisyner. Jag kommer därmed inte behandla demokratimodellerna ur ett specifikt medborgerligt perspektiv, utan istället fokusera på vad landstingen aktivt gör och kan göra för att stärka demokratin och det medborgerliga inflytandet.

Jag kommer inte heller att studera Region Skånes eller Stockholms läns landstings underliggande bolag och alternativa hemsidor, utan enbart koncentrera mig på den huvudsakliga förvaltningen och politikerna, och den övergripande hemsidan. Det är *kommunikationen mellan politiker och medborgare* som är det primärt intressanta, inte de specifika lösningar som gjorts för att ta del av information från exempelvis kollektivtrafik och sjukvård.

¹ Även då Region Skåne inte är ett landsting utan en region, beroende på ansvarsfördelning och organisationsstruktur, kommer jag ändå att referera till mina båda studieobjekt som *landsting* för tydlighetens skull. Eftersom det inte är just organisationsformen jag är intresserad av, utan demokratiarbetet, anser jag att denna beteckning är den mest gångbara och tydligaste. (Jämför med *Sveriges kommuner och landsting*, www.skl.se).

1.3 Disposition

Jag kommer att börja min undersökning med ett teoretiskt ramverk i form av de tre demokratimodeller jag ska använda mig av. Sedan kommer jag att redogöra för förutsättningarna utifrån regeringens visioner och internetanvändandet i Sverige, för att öka förståelsen för hur strategiska beslut tagits i förhållande till demokrativärden och demokratimekanismer.

Därefter följer en redovisning av aktuellt material i form av hemsidorna och speciella demokratiförsök, där jag kommer att försöka urskilja vilken demokratimodell som inspirerat arbetssättet. Avslutningsvis följer en principiell och normativ diskussion om fördelar och nackdelar med internet som ett demokrativerktyg ur demokratisynpunkt och till sist en sammanfattande diskussion.

2 Metod och material

2.1 Metod

Jag kommer att, genom en komparativ studie, undersöka hur Region Skåne och Stockholms läns landsting använder sig av internet som demokrativertyg. Jag kommer att göra en idéanalytisk jämförelse mellan deras hemsidor för att finna skillnader och likheter i hur de förhåller sig till de demokratiska värdena *insyn*, *påverkan* och *ansvarsutkrävande*.

I idéanalyser kan man använda sig av *dimensioner* för att kategorisera de variabler man är intresserad av att undersöka (Bergström och Boréus 2005:164-166). Dimensionerna jag analyserar blir således de olika demokratimodeller, som ska hjälpa mig att förstå vad landstingens demokratiarbete resulterar i för konsekvenser sett till medborgerligt inflytande och demokratiska förutsättningar. Jag kommer i denna undersökning att använda mig av demokratidimensionerna *valdemokrati*, *deltagardemokrati* och *samtalsdemokrati*, utifrån bland annat Mikael Gilljam och Jörgen Hermanssons bok *Demokratins mekanismer*. Dessa dimensioner går jag mer in på i avsnittet *Teoretiskt ramverk*.

Idéanalysens syften är både beskrivande, förklarande och att göra ett ställningstagande (Bergström och Boréus 2005:155). Analysformen ser jag som givande i detta arbete, då jag med hjälp av denna metod kan se dimensionerna som påverkar hur landstingens hemsidor ser ut. Herbert Tingsten menade, enligt Bergström och Boréus, att idé- och ideologianalysens tre element är *grundläggande värdepremisser*, *verklighetsomdömen* och *konkreta rekommendationer* (Bergström och Boréus 2005:151). Demokratiidéerna innefattar exempelvis olika syn på demokratiska värden och demokratiska mekanismer, synen på medborgare/politiker och konkreta förslag på hur demokratin ska användas och utvecklas.

Den empiriska undersökningen ska hjälpa mig fram till en *normativ diskussion* om hur IT/internet kan användas som demokratiskt verktyg. Jag kommer också utifrån det empiriska materialet kunna ta ställning till positiva och negativa konsekvenser av internet som demokrativertyg. Utifrån mitt ställningstagande kan jag diskutera vilka för- och nackdelar internet ger demokratiutvecklingen.

Jag har valt att använda mig av en kvalitativ metod med endast två landsting att jämföra, eftersom en kvantitativ skulle vara mycket mer omfattande och därmed tidskrävande. En kvantitativ metod byggd på statistiskt material skulle också försvåra denna studie då det inte finns någon enighet i hur landsting och regioner använder internet. Forskarens subjektiva analys av hemsidornas budskap

är i detta arbete nödvändig. Det visar också skillnader i hur landstingen definierar demokratiarbete, som inte skulle bli enhetligt i en kvantitativ analys, och även andra faktorer som försvårar en kvantitativ jämförelse (Jämför med Nydén 2000).

Jag är medveten om de svårigheter och begränsningar som är förenade med komparativa studier, främst svårigheten att få fram generella resultat som är allmängiltiga utifrån endast två studieobjekt. Jag ser ändå en styrka i metoden, då jag kan förstå de båda landstingens angreppssätt på demokratifrågor samtidigt som jag utifrån detta kan resonera kring hur IT och demokrati är förenliga.

2.2 Material

Metodpraktikan tar upp vikten av att göra strategiska val vad gäller studieobjekt. Efter att ha studerat objekten utifrån likheter och olikheter kan man göra välplanerade val utifrån de bäst lämpade alternativen (Metodpraktikan 2007:113-114). Jag har i min studie valt att jämföra Region Skåne och Stockholms läns landsting. Valet av studieobjekt beror på att de båda landstingen har valt olika strategier vad gäller aktivt demokratiarbete och medborgardialog, samtidigt som de har liknande demografiska förutsättningar.

Demografiskt sett är båda områdena storstadsregioner med en stor befolkning. Region Skåne har en befolkning på 1 210 000 invånare och Stockholms läns landsting har 1 960 000 (SCB1). Dessa län är därmed två av de tre folkrikaste i Sverige. De har också likheter sett till invånare med utländsk härkomst. Av befolkningen i Stockholms län har 25 % utländsk bakgrund och Skåne län är samma siffra 20 % (SCB2).

Det finns också skillnader i huruvida arbetssätt och strategier är nedskrivna eller inte och vad som presenteras på deras hemsidor. Region Skåne har ett mer aktivt generellt demokratiarbete, som även innefattar internet, än vad Stockholms läns landsting har. Region Skånes egen demokratiberedning kom redan 2004 med en rapport om demokratiläget i regionen och förslag till framtida demokratiutveckling som en del i hela regionförsöket². Denna motsvarighet går inte att finna hos Stockholms läns landsting.

Utifrån dessa faktorer borde landstingen ha samma förutsättningar att arbeta med att stärka demokratin med hjälp av internet. De båda studieobjekten har liknande utmaningar att handskas med, även fast de valt olika lösningar och arbetssätt. Av dessa anledningar anser jag att de är intressanta studieobjekt för min undersökning.

Då det är den elektroniska demokratin och demokratiarbetet på internet som är mitt primära intresse kommer jag att utgå från att empiriskt studera landstingens respektive hemsidor, och då specifikt de delar som handlar om det politiska

² Regionförsöket = I Skåne och Västra Götaland testas man förvaltningstypen *regioner* istället för landsting, vilket innebär att ansvaret för regional utveckling till viss del ligger hos regionerna själva, istället för hos staten genom länsstyrelserna. Den sk. *Ansvarskommittén* har framlagt förslaget att alla Sveriges landsting och län ska reformeras till större regioner (Se vidare i avsnittet *Regional självstyrelse*, www.skane.se).

arbetet. I Region Skånes fall handlar det om fliken ”Politik & Påverkan” och hos Stockholms läns landsting flikarna ”Politik” och ”Ärenden”. Jag har också tagit del av beslut, utvärderingar och kommentarer vad gäller chattförsök inom de båda landstingen samt den rapport som Region Skånes demokratiberedning lade fram år 2004.

Eftersom all information inte funnits i nedskrivnen form har jag också blivit hänvisad till tjänstemän inom förvaltningarna. De jag intervjuat är kommunikatör Fredrik Nilsson vid Region Skåne och presschef Anders Fridell vid Stockholms läns landsting.

3 Teoretiskt ramverk

Jag kommer i detta avsnitt att redogöra för de idéanalytiska dimensioner, dvs. de demokratimodeller, som jag har som ram för min undersökning. Varken demokratibegreppet eller benämningarna på respektive demokratimodell är på något sätt fastställda och enhetliga. Jag kommer i denna rapport att utgå ifrån demokratidimensionerna *valdemokrati*, *deltagardemokrati* och *samtalsdemokrati* utifrån bland annat Mikael Gilljam och Jörgen Hermanssons antologi *Demokratins mekanismer*. Dessa modeller är väl kända och har behandlats av bland andra Sören Holmberg och Åke Grönlund (Jämför med Nord 2002:21).

Man kan i demokratiteori skilja på demokratiska *mekanismer* och demokratiska *värden*. De övergripande demokratiska värdena kan även vara gemensamma mellan olika demokratisyner och handlar om representativitet, politisk jämlikhet och folkviljans förverkligande. De instrumentella värdena handlar istället om öppenhet, ömsesidighet och ansvar (Lundquist 2001:119). De demokratiska mekanismer som används för att uppnå värdena och kan handla exempelvis om val, deltagande eller samtal (Gilljam och Hermansson 2003:14).

För att uppnå de demokratiska värdena behövs former och verktyg för *ansvarsutkrävande*. Det handlar om att någon ska kunna stå till svars och ”straffas”, till exempel genom att inte bli omvald, om det visar sig att denne inte levt upp till förväntningarna (Kumlin 2003:85).

Problemen med möjligheten till ansvarsutkrävande är många. Möjligheten till information ses som central för att kunna avläsa hur de politiska resultaten ser ut. Man måste också veta vilka politiker som är ansvariga – något som inte är allt för lätt i Sveriges variant av flernivådemokrati. Problem inom exempelvis sjukvården kan axlas både av staten, som är medfinansier, landstingen som har hand om sjukvården och hemsjukvården medan kommunen ansvarar för vård och omsorg för äldre. Det kräver insatta och informerade medborgare för att inte kritiken ska hamna hos fel aktör (Jämför med Kumlin 2003:95).

Jag kommer i detta avsnitt att redogöra för valdemokrati, deltagardemokrati och samtalsdemokrati var för sig, för att därefter sätta de i relation till varandra utifrån ett internetbaserat arbetssätt för att främja demokratin. Jag tar också upp termen New Public Management i denna del, för att kunna analysera hur denna styrmodell påverkar demokratin.

3.1 Valdemokrati

Konkurrenselitism och valdemokrati är en av de ursprungliga demokratimodellerna som härstammar från bland andra Platon och Konfucius. Modellen innebär att vissa personer är mer lämpade att styra än andra. Alla kan inte bli läkare eller fotbollsproffs, och alla är inte heller kapabla att bli politiker och styra ett land (Dahl 1999:84-86). Valdemokrater anser att antagandet att det skulle finnas ett allmänt bästa eller någon genuin folkvilja är orealistiskt. Medborgarna är varken intresserade eller kunniga nog för att delta i den politiska debatten (Grönlund 2001:55).

Demokratiutövande bör enligt valdemokratin ske institutionellt genom att kandidater konkurrerar om att bli valda för att kunna utöva politisk makt. Ansvarsutkrävandet vid valtillfället, och i efterhand, är det centrala och vad som händer däremellan är inte av lika stor vikt (Gilljam och Hermansson 2003:17).

Sociologen Max Weber gav åtskilliga skäl för att en parlamentaristisk styrelseform är att föredra. Han menade att ett offentligt debattforum för politiken säkrar att konkurrerande idéer och åsikter får komma till tals (Held 1997:210). Han ansåg också att denna arena är viktig för att framtida politiker ska kunna skolas in i sin uppgift genom aktivt deltagande. Parlamentet ger också utrymme till förhandlingar i låsta situationer, då grupperna får höra argument från varandra. På så sätt menade han att ett parlament är en väsentlig mekanism för att bevara konkurrensen (Held 1997:211).

Även Robert A. Dahl tar upp fenomenet valdemokrati och menar att det faktiskt kan vara tvärt om, dvs. att eliterna och experterna är mindre kompetenta att styra samhället eftersom de har ett för smalt och ensidigt perspektiv. Han menar också att det kan finnas en ovilja eller förmåga att se gränserna för den egna expertisen och en oförmåga att se hur den egna ideologin påverkar analysen (Dahl 1995:266).

De tre argumenten som huvudsakligen används för att förespråka en valdemokrati är att medborgarna *inte kan*, *inte vill* och *inte hinner* delta i politiken (Gilljam 2003:186). Dessa argument kan dock vara svåra att bekräfta, eller avfärda, eftersom de är svåra att undersöka. Att människor inte kan är svårt att undersöka eftersom det skulle vara praktiskt taget omöjligt att hitta de parametrar som påvisar inkompetens hos medborgarna (Gilljam 2003:186). Att medborgarna inte hinner är enligt kritikerna inte heller ett tillräckligt argument, eftersom undersökningar visat att de är de med *minst* fritid som ofta aktiverar sig mest inom politiken (Gilljam 2003:189).

Slutligen är argumentet att medborgarna inte vill det mest kärnfulla argumentet för en valdemokrati. Det finns ingenting som talar för att människorna i sin dagliga värld bara går och väntar på att bli insläppta på politikens arena. Istället är det kortsiktigt deltagande som dominerar hos medborgarna. Det är exempelvis enklare att se en debatt eller läsa en kortfattad rapport än att gå med i mer långvarigt engagemang som en politikergrupp (Gilljam 2003:191).

Mikael Gilljam menar dock att den som anser att medborgarna inte är kunniga nog att delta och diskutera utifrån ett deltagardemokratiskt synsätt, inte heller borde vara tillräckligt upplysta och insatta för att kunna välja vid valtillfället (Gilljam 2003:188).

3.2 Deltagardemokrati

Deltagardemokrati betonar att människan inte bara är en individ utan också en social varelse som behöver gemenskap med andra för att uppnå sin potential (SOU 2000:1 s. 22). Att delta i de gemensamma besluten ses i deltagardemokrati inte bara som en rättighet, utan en skyldighet för att demokratin ska fungera. Samtidigt betonar man ändå att deltagande aldrig kan krävas om medborgaren inte vill, precis om att vi i Sverige inte tillämpar röstplikt. En avsaknad av politiskt intresse hos befolkningen beror utifrån denna synriktning på att de saknar sin verkliga möjlighet att påverka (SOU 2001:1 s. 22 och Gilljam och Hermansson 2003:19-20).

Deltagardemokratin förutsätter upplysta medborgare som kan fatta beslut i specifika frågor, men ses också som en metod att ytterligare öka dialogen i samhället och öka medborgarnas kunskaper (Nord 2002:21). Samtidigt ser denna demokratimodell det som att folkviljan redan finns ute i samhället, färdig att samlas in (Grönlund 2001:53). För att alla medborgare ska kunna delta som politiska jämlingar behövs resurser som garanterar deras medverkan. Det handlar exempelvis om en tillfredställande kunskapsnivå, tid, kontakter och nätverk, som alla påverkar möjligheten till deltagande (Spång 2005:83).

Man kan enligt Maria Jarl tala om tre olika aspekter av ett demokratiskt deltagande och hur deltagande stärker den deliberativa demokratin. För det första leder deltagande till ett ökat *politiskt intresse* och en ökad *politisk kunskap*. Detta leder i sin tur till en mer *allmänt reflekterande attityd*, genom att man lär sig anpassa sina önskemål till andras och samarbeta mot ett gemensamt mål. Genom dessa mekanismer stärker deltagande den representativa demokratin genom utbildande effekter och ökat engagemang. (Jarl 2003:129f).

Deltagardemokratin riskerar dock att leda till dåliga beslut. Människor i allmänhet saknar kompetens att styra och är förhållandevis okunniga och passiva, men de klarar av att utse en ledare (Amnå 2003:117). De ojämlika möjligheterna kan resultera i att de deliberativa inslagen i demokratin inte leder till ett stärkande av demokratin, utan snarare ger de som redan har resurser och makt ännu större inflytande i samhället (Spång 2005:84 och Amnå 2003:116).

Flera undersökningar som gjorts i Sverige visar också att det finns många medborgare som står utanför möjligheten till politisk medverkan, på grund av faktorer som bland annat klass, kön och etnicitet (Spång 2005:84 och Premfors 2000:206). Vissa grupper är marginaliserade i samhället utifrån exempelvis hierarkier och bristande språkkunskaper. Dessa grupper har betydligt sämre förutsättningar att påverka politiken eftersom de är marginaliserade och då har svårare att göra sin röst hörd.

Ett annat problem med deltagardemokrati är att människor har svårt att beakta helhetens behov. Man förmår inte alltid att kliva ur sin smalt definierade verklighet för att se till den stora massans behov. Detta kan leda till majoritetens tyranni där minoriteter konstant blir förbisedda och negligerade (Amnå 2003:118).

En *deltagardemokrati med deliberativa kvaliteter* är dock vad rapporten *En uthållig demokrati* argumenterar för som den mest önskvärda formen av demokrati i Sverige. Man utesluter dock inte andra viktiga värden, som exempelvis den mångkulturella demokratiteorin (SOU 2001:23).

3.3 Samtalsdemokrati

Samtalsdemokratin är i grunden en variant av deltagardemokratin. Nyansskillnaden från deltagardemokratin är att samtalsdemokratin fokuserar än mer på det deliberativa inslaget i demokratin. Samtalsdemokrati innebär att man lägger vikt vid att det är medborgarnas diskussioner och debatter med varandra som är avgörande för lagars och besluts demokratiska legitimitet (Spång 2005:75).

Genom att medborgarna ges jämlika möjligheter att delta i diskussioner, kan man enligt denna demokratiteori komma nära demokratins ideal om medborgarnas självstyre (Spång 2005:75). På så sätt *skapas* folkviljan genom en debatt (Grönlund 2001:54). När man placerar den offentliga debatten i centrum kan man undvika vissa av de problem som förknippas med majoritetsstyre (Spång 2005:78).

Kritiken mot samtalsdemokratin fokuserar främst på att den höga nivån på diskussioner motverkar, och i vissa fall förhindrar, de konkreta politiska handlande som är viktigt för demokratin såsom demonstrationer och civila olydnadsaktioner (Spång 2005:76). Många menar också att det inte är realistiskt att medborgare i ett modernt samhälle varken kan eller vill lägga så mycket tid på diskussioner som en utvecklad samtalsdemokrati skulle kräva (Spång 2005:79). Ett samtalsdemokratiskt genombrott där stor vikt läggs vid samtal skulle kräva stor förändring i tidsanvändning och arbetsdelning (Amnå 2003:118).

3.4 ”Elektronisk” demokrati

Det är viktigt att komma ihåg att IT och internet *i sig* inte påverkar demokratin, och att *elektronisk demokrati* inte är en enskild demokratiform. Tekniken i sig äger inga inneboende krafter som leder till varken stärkt eller försvagad demokrati (Amnå 2003:115-116). Det är individer som avgör hur den nya tekniken kan vara ett *verktyg* för att utveckla demokratin. Informationstekniken i sig har ingen drivande kraft, även om många vill tro det (Jämför med SOU 1999:12 s.23, Grönlund 2001:19 och Nord 2002:20). Internet kan användas som kommunikationsväg utifrån alla demokratidimensioner som diskuteras, men fokus

ligger på *olika former av kommunikation* beroende på vilket demokratiideal som eftersträvas.

Elektronisk demokrati innebär således de val vi gör för att med hjälp av IT och internet kan få nya möjligheter till demokratiutveckling. Begreppet kan användas som ett samlingsbegrepp för IT-användning i demokratiska processer (Grönlund 2001:43). Elektronisk demokrati har dock en tendens att bidra till en maktförskjutning från parlamentet till medborgarna (SOU 1999:12 s. 36), eftersom nätet bidrar till snabbare kommunikation och lättare informationsspridning. Tekniken minskar traditionella hinder i form av tid och rum och förenklar ansvarsutkrävandet av folkvalda politiker.

På så sätt har makten förskjutits från politiken själv, men också från media, till att hamna hos individen (Trudeson 1999 s.27). Konkret kan denna maktförskjutning ses i exempelvis det stora antal politiker som bloggar och den vikt som läggs vid externa debattsidor på internet. Den intresserade medborgaren har därmed fått flera nya informationskällor att ta del av och den politiska transparensen har på så sätt ökat.

Beroende på vilken demokratisyn man strävar efter måste man lägga olika fokus på IT/internet som demokrativerktyg. Valdemokratin kan använda IT som ett verktyg för att redovisa beslut och resultat och för eliternas möjligheter att smidigt informera folket (Ilshammar & Åström 2001:98 och Amnå 2003:115). Man kan tala om *klassisk parlamentarism med IT-stöd*, det vill säga att man ser IT som en möjlighet att ”olja ett demokratiskt maskineri”. Med datorernas och Internets hjälp kan man stärka, utveckla eller modernisera demokratin och sprida information till medborgarna (SOU 1999:12 s. 56).

Samtalsdemokratiska förespråkare kan använda IT och internet som en deliberativ plattform med möjlighet till dialog som stärker det gränsöverskridande möjligheter som IT bidrar till (Amnå 2003:115 och Premfors 2000:206). Man kan på så sätt tala om en elektronisk demokrati i form av *gräsrotsmakt*, som på ett helt annat sätt utmanar rådande maktförhållanden. Den IT-baserade gräsrotsrörelsen innebär att demokratiserandet börjar i det lokala och människor ska på så sätt bli bättre på att nå varandra med målet att förnya det civila samhället (SOU 1999:12 s. 62-63).

Leif Lewin föreställde sig redan på 70-talet en framtida, väl utvecklad, interaktiv demokrati med hjälp av teknik. Han skriver i sin bok *Folket och eliterna* hur han tänker sig en partidiskussion där de folkvalda har direktkontakt med medborgarna genom tekniska lösningar (Lewin 1970:237). Lewins idé bygger på ett deltagardemokratiskt synsätt där makten förskjuts till väljarna och att partiledningen därmed skulle få en svagare ställning (Ilshammar 2002:20). Han menar dock att massan endast ska få *uttrycka sin åsikt* i hur deras folkvalda ska rösta innan beslut – väl i beslutsfattandet är det endast eliterna som ska rösta (Lewin 1970:237).

Rune Premfors har också höga förhoppningar på tekniken som bidragande till en starkare deltagardemokrati. Han menar att tekniken bidrar till att upphäva de fysiska och geografiska avstånd som tidigare hindrat en mer direkt demokrati (Premfors 2000:206). Han menar dock att IT kan vara ett hot mot deltagardemokratin genom att den förväntas vara snabb, och därmed leda till

förhastade val (Premfors 2000:207). För inte på något sätt kan man likställa *snabb* kommunikation med *bra* kommunikation.

Både Lewin och Premfors menar vidare att detta ändå skulle stärka medborgarnas inflytande, eftersom beslutsgången blir mer demokratisk än om det bara är partieliter som samlas på årskongressen och fattar beslut om i vilken riktning politiken ska utvecklas (Lewin 1970:238 och Premfors 2000:206).

3.5 New Public Management

Termen New Public Management (NPM) har fått starkt genomslag inom offentlig sektor de senaste 25 åren och innebär att offentliga myndigheters arbetssätt utvecklas utifrån företagsekonomiska principer. Nya tidens krav på effektivitet och resurssnålhet har utformat arbetssätt med influenser från den privata sektorn och detta innebär också att medborgaren mer och mer ses som en kund.

Rent konkret innebär NPM att den offentliga förvaltningen arbetar med traditionella företagsekonomiska styrmedel såsom resultatsystem, målstyrning och relationen beställare/utförare (Almqvist 2006:10-11 och s. 27 samt Kumlin 2003:98). NPM förändrar på så sätt strukturen i den offentliga förvaltningen och riskerar att försvaga de demokratiska värdena och istället ersätta dem med ekonomiska värden som funktionell rationalitet och kostnadseffektivitet (Jämför med Lundquist 2001:77-78).

NPM påverkar demokratin i samhället eftersom ekonomiska argument och intressen tar sig in i politiken, och inverkar därmed på de demokratiska mekanismerna. Sedan nyliberalismens intågande på 80-talet har utvecklingen gått mot privata aktörer inom offentlig förvaltning. Därmed har det skapats en helt annan konkurrensbild även inom offentlig sektor som Lennart Lundquist kallar för ekonomism (Lundquist 2001:60-61). Ekonomismen och demokratin står till viss del i polemik med varandra, eftersom marknadsekonomin kan vara ett hot mot centrala demokrativärden som exempelvis jämlikhet och rättvisa (Lundquist 2001:62).

På så sätt försvårar också NPM möjligheten till ansvarsutkrävande, som är en fundamental demokratisk mekanism. I en traditionell offentlig administration är politikerna ytterst ansvariga för sina beslut, och förvaltningens roll är att på bästa sätt implementera politikernas mål och visioner (Almqvist 2006:23-24 och Kumlin 2003:98). Övergången mot en verksamhet styrd utifrån NPM innebär att de folkvalda lämnar över mer och mer ansvar till privata aktörer, som inte kan avsättas av väljarna. Risken finns också att ansvaret delas mellan olika aktörer och därmed kan ansvarsutkrävandet försvåras precis som i fallet med flernivådemokrati (Kumlin 2003:99).

4 Undersökning

4.1 Förutsättningar

4.1.1 Internetanvändningen i Sverige

När man talar om internet som ett verktyg för att stärka demokratin i samhället måste man vara på det klara med hur internetanvändningen ser ut i Sverige. Det finns en mängd olika årliga rapporter, där jag har valt att titta närmare på Statistiska Centralbyråns (SCB) statistik från 2007, rapporten *Svenskarna och Internet* från World Internet Institute (WII) 2008 och *Internetbarometern 2007* från Nordicom-Sverige. Denna statistik är intressant att studera, eftersom det blir uppenbart att satsningar på demokrati med hjälp av internet och IT till största del gynnar specifika grupper i samhället.

Till en början visar SCB:s statistik en skillnad mellan användningsfrekvensen vad gäller kvinnor och män. Bland de som använder internet dagligen är männen i majoritet inom nästan alla ålderskategorier. Det rör sig om skillnader mellan 5-10 procentenheter (SCB3).

Daglig användning av Internet uppdelat på kön, samtliga och ålder.

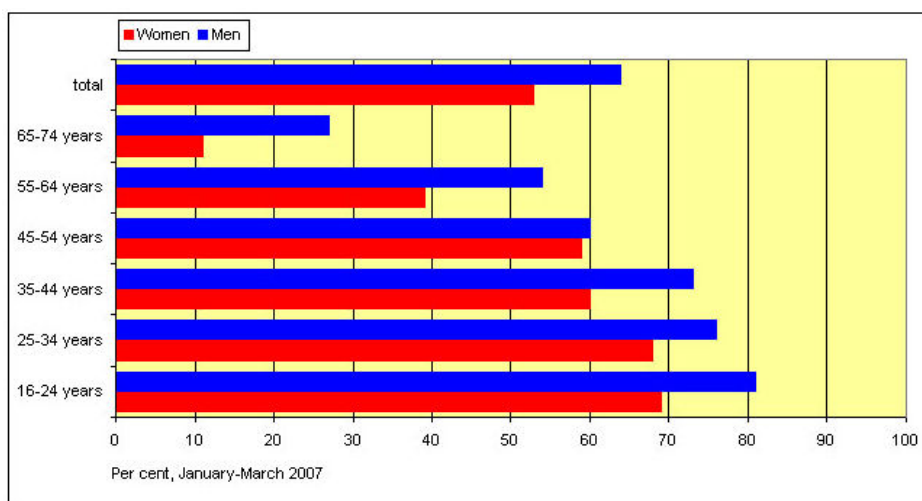

Diagram från SCB: http://www.scb.se/templates/tableOrChart_187909.asp

Även mellan åldersgrupper är användningen väldigt olika utbredd. WII redogör för diagrammet nedan där det tydligt visas att det inom det äldre åldersspannet finns en stor majoritet som inte använder internet. WII uppskattar att dessa grupper handlar om ca 2,3 miljoner personer, varav ca 1 miljon pensionärer. Vid en uppdelning av dessa grupper utifrån kön, ser man att hela 97 % av kvinnorna i den äldsta ålderskategorin aldrig använder internet (WII 2008 s.17).

Diagram 3:2

Andelen som står utanför och inte använder Internet i olika åldersgrupper

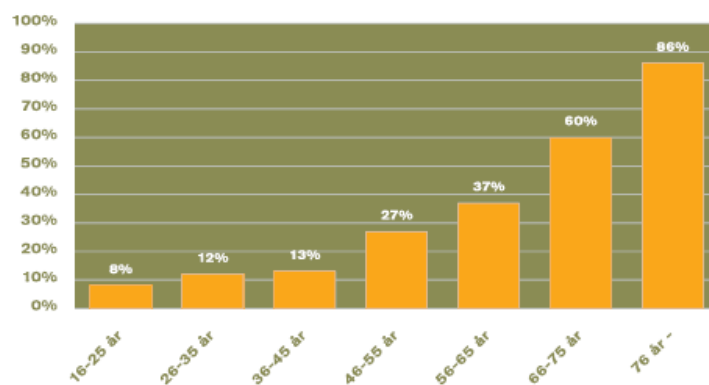

Diagram från World Internet Institutes rapport *Svenskarna och Internet* (2008)

Vidare så redogör *Internetbarometern* för skillnader i internetanvändning mellan utbildningsnivå. Här är tendensen mycket tydlig att tillgången till internet i hemmet ökar med utbildningsgrad. Från en endast 50-procentig tillgång för de minst utbildade upp till praktiskt taget full tillgång för de med långa universitetsutbildningar (*Internetbarometern* s.14).

Utbildningsnivån hänger också till viss del samman med statistik på internettillgång utifrån årlig inkomst. Förutom i den lägsta inkomstgruppen följer statistiken mönstret att det är fler vardagsanvändare ju högre inkomstnivå. Den stora kvoten i den lägsta inkomstgruppen förklaras med att många studenter, som använder internet flitigt, hamnar i denna grupp.

Internetanvändningen och de odemokratiska förutsättningarna beror också på handikapp- och funktionshinder. Många invånare med synskador, fysiska handikapp och andra hinder har svårigheter att ta del av den elektroniska informationen. Även språkliga brister kan leda till en ojämlig tillgång till information och möjlighet till att göra sin röst hörd. Det finns många invånare i Sverige med annat modersmål än svenska, som kan uppfatta många av de ibland mycket komplicerade texterna på myndigheters och förvaltningars hemsidor som otillgängliga.

4.1.2 Internet och den offentliga förvaltningen

Generellt kan sägas att den offentliga förvaltningens kommunikativa roll är att sprida information, samla information och bidra till samhällsdiskussion. Internet kan ses som ett verktyg för detta och fungera som ett komplement till andra kontaktvägar. Lars Nord menar att internet ännu inte helt kan ersätta

kommunikation via traditionell media och andra kontaktvägar. Detta eftersom det finns grupper av medborgare som fortfarande inte använder sig av internet, vilket påverkar de demokratiska förutsättningarna (Nord 2002:118).

Det finns olika sätt att se på myndighetens roll i samhället beroende på vilken förvaltningsmodell man använder sig av. Michael Nydén gör i rapporten *Myndigheter, internet och integritet* en redogörelse för tre förvaltningsmodeller. Den första modellen kallar han den *Lagstyrda förvaltningen*, som ska värna om rättssäkerhet och lagbundenhet. Den *Folkstyrda förvaltningen*, ska vidare ses som ett redskap i demokratin tjänst och ska vara representativ för befolkningen. Den tredje varianten av modell kallar Nydén för den *Marknadsstyrda förvaltningen*, som ser staten som en serviceproducent som är efterfrågestyrt. Förebilden är företaget och medborgaren ses som en potentiell kund (Nydén 2000:39).

Beroende på vilken modell som används har myndigheterna olika roller som får konsekvenser för medborgarnas möjligheter till demokratiskt inflytande. Den Marknadsstyrda förvaltningen kan resultera i en försvagad demokratisk process på samma sätt som inom New Public Management, då ansvarsutkrävandet försvåras. Den Folkstyrda förvaltningen har på motsatt sätt en möjlighet att öka demokratin, då denna modell utgår från att folket själv ska delta i beslutsprocesser genom deltagar- och samtalsdemokratiska processer.

4.1.3 Regeringens visioner

Lars Ilshammar och Joachim Åström redogör för statens roll och myndigheters visioner i boken *Elektronisk förvaltning, elektronisk demokrati*. Staten intresserar sig generellt sett mindre för *tillgången* till informationen och koncentrerar sig istället på *innehållet* i informationen (Ilshammar och Åström 2001). Möjligheten att utveckla demokratin med hjälp av IT/internet ligger istället hos den berörda myndigheten, och är avhängig i vilken demokratisyn man vill arbeta efter. Rapporten *En uthållig demokrati*, SOU 2000:1, menar att den statliga och kommunala IT-politiken i första hand bör inrikta sig på att utveckla tekniker och metoder för en deltagardemokrati med IT-stöd. Här finns alltså en övergripande önskan från statens sida att just deltagardemokratin ska utvecklas.

Avsikten är att elektronisk demokrati i *första hand är inriktade på att öka informationsutbudet*, vilket på ett sätt är ett uttryck för ett deltagardemokratiskt synsätt där informationen ska göra medborgarna upplysta och informerade (Jämför med SOU 2000:1 och 1999:117). Man kan å andra sidan mena att informationen endast är avsedd att upplysa medborgarna om att deras politiker fattat beslut, utan möjlighet till påverkan eller diskussion.

En demokratisk önskan uttrycks också i SOU-rapporten *En IT-politik för medborgarna*, där man menar att regeringen vill göra Sverige till ett informationssamhälle för alla och att IT-politiken också ska främja demokrati och rättvisa (Grönlund 2001:33).

Om myndigheten begränsar sig till att stärka den representativa demokratin former så utgör IT/internet inga hinder. Eftersom medborgarna inte förväntas delta direkt i den demokratiska processen är inte en gemensam och jämlik politisk arena nödvändig. Vill myndigheten å andra sidan utveckla deltagardemokratiska

inslag ställs större krav på medborgarnas möjlighet att sätta sig in i ämnet innan beslut fattas (Ilshammar och Åström 2001:107).

Samtidigt är alla dessa visioner och mål med demokratin väldigt vaga. Det finns risk att demokratiförsöken stannar vid att IT endast används till informationsspridning för redan fattade beslut, istället för att medborgarna själva får vara med i diskussionen (SOU 1999:117 s. 338).

4.2 Landstingens hemsidor

Jag har empiriskt studerat båda landstingens hemsidor, specifikt utifrån de delar som handlar om politik. På Region Skånes hemsida handlar det om fliken som heter ”Politik & påverkan” och på Stockholms läns landsting flikarna ”Politik” respektive ”Ärenden”. Min undersökning utgår från hur sidorna som helhet såg ut under början av december 2008.

Sett till grundläggande demokratiska förutsättningar är det anmärkningsvärt att inget av landstingen presenterar information på andra språk, mer än ytterst kortfattat på engelska (och även på tyska hos Region Skåne). Eftersom både Skåne län och Stockholms län är områden med hög andel invånare med utländsk härkomst är det förvånande att man inte ser informationsspridning på andra språk som viktigt. Möjligheten att ta del av viktiga beslut på andra språk än svenska borde därför vara önskvärd. Avsaknaden av denna möjlighet riskerar att leda till att redan marginaliserade grupper får än svårare att påverka (Spång 2005:84)

Region Skåne har dock varit betydligt mer aktiv i demokratifrågan än vad Stockholms läns landsting är. Redan 2004 kom regionens egen demokratiberedning med en rapport om demokratiutvecklingen i regionen och förslag till framtida förbättringar. I rapporten tar man upp hemsidan som ett medium för framtiden. Man menar att utvecklingen går mot att hemsidan kommer att vara den huvudsakliga kontaktvägen, men att den än så länge ska användas som komplement (*Demokratiberedningens slutrapport* 2004:8-9). Dock tar man, något förvånande, inte upp någonting om de grupper som riskerar att marginaliseras i och med denna utveckling.

I rapporten menar man att demokratiarbetet måste ske övergripande genom hela verksamheten, för att förtroendet och legitimiteten för organisationen ska öka. Ingenstans i rapporten hittar man dock några explicita uttryck för en specifik demokratisyn, utan det är det väldigt generella värdet *demokrati* som man eftersträvar (*Demokratiberedningens slutrapport* 2004:16).

4.2.1 Påverkansmöjligheter

Det finns inte på någon av landstingens hemsidor något permanent diskussionsforum eller annat deltagardemokratiskt inslag. Medborgarna är i huvudsak hänvisade till listor med e-postadresser till sina politiker som en kontaktväg att göra sin röst hörd. Region Skåne ger dock medborgarna

möjligheten att chatta med sina folkvalda vid vissa tillfällen, vilket jag diskuterar i ett separat avsnitt nedan. Båda landstingen verkar ha en inställning att medborgarna inte specifikt är intresserade av den politiska processen, utan sammanfattar politiskt tagna beslut väldigt kortfattat tillsammans med andra nyheter såsom ändrade öppettider och utnämningar till priser med mera.

Region Skåne har dock ett nyhetsbrev man kan ta del av, som på ett mer lättfattligt sätt behandlar aktuell politisk debatt tillsammans med andra nyheter inom regionen. Detta är en del i den dialogprocess som regionen arbetar med och som ämnar stärka demokratin, dock inte huvudsakligen med hjälp av IT/internet (*Sydostglimtar*, www.skane.se). Genom instiftandet av detta nyhetsbrev går man åt ett medborgardemokratiskt håll, då man håller diskussionen på en nivå som passar en vanlig medborgare och genom det att man poängterar att dialogen är ett viktigt inslag i det demokratiska arbetet.

På SLL:s hemsida redogör man för den politiska processen under fliken *Politik*. Detta citat är hämtat från ingressen:

Vart fjärde år är det landstingsval, vilket sker samtidigt som riksdags- och kommunvalet. *Då har du möjlighet att påverka* inriktningen för hälso- och sjukvården och kollektivtrafiken i länet. [Min kursivering]

Men är detta verkligen att *delta* i politiken, i sin fulla mening? Att en gång var fjärde år lägga sin röst i en valurna är visserligen att påverka, men det är ett tecken på ett valdemokratiskt ställningstagande. Det ses som medborgarens ansvar att rösta på valdagen, men under följande mandatperiod förväntas ansvaret till fullo ligga hos politikerna utan medborgarnas möjlighet till kontinuerligt ansvarsutkrävande.

Den andra länken som finns under "Så kan du påverka" är en länk till en sida som redovisar valresultatet för 2006, dvs. enbart information om hur mandatet fördelats mellan de olika partierna. Det finns också en kort text som lyder: "Du kan även framföra synpunkter till landstingspolitikerna på andra sätt". Vilka dessa andra sätt är går man däremot inte in på här.

Under rubriken "Så kan du påverka" finns också en länk som heter "Följ fullmäktiges debatt", men detta är inte heller ett sätt att verkligen påverka i dess verkliga mening. Att se en debatt är endast att ta del av information om vad som beslutas, alltså ett tecken på valdemokrati där medborgarna måste informeras för att kunna fatta ett beslut på valdagen. Dessa fullmäktigdebatter är visserligen offentliga, men medborgarna har inte möjlighet att i mötets pågående tid redogöra för sin egen åsikt.

Att följa en debatt utan möjlighet till kommentarer eller påverkansmöjligheter måste anses som frustrerande för den medborgare som inte är nöjd med valresultatet, eller på andra sätt vill ha ett inflytande över politiken. Här handlar det alltså också bara om att redovisa information. De deliberativa inslagen lyser här med sin frånvaro och istället är dessa texter uttryck för ett elitdemokratiskt synsätt.

Precis som Åke Grönlund menar, är det också just denna typ av informationsspridning som varit första prioritet när internet byggts ut. Främst av den anledning att man har haft hemsidor att fylla, och att information är billigare

än tekniskt krävande lösningar som diskussionsforum och chattar (Grönlund 2001:56). Även Premfors argumenterar runt denna utveckling och menar att det enbart är redan resursstarka organisationer och grupper som enkelt kunnat utnyttja internet i en traditionell envägskommunikation. Dock menar han att organisationerna även vinner på detta, då de har möjlighet att sprida korrekt och oförfälskad information (Premfors 2000:207).

Det finns också ett avsnitt på hemsidan som heter ”Den politiska processen” som beskriver endast valprocessen och antal ledamöter i fullmäktige, och att möjligheten att lyssna på fullmäktige finns. Ingenstans i denna text tar man upp resten av den politiska processen, dvs. brukarråd, kontakt med medborgare, diskussioner eller liknande. Detta är också ett uttryck för en fulländad valdemokrati, där medborgarna endast är aktiva på valdagen, och därmed anser myndigheten eller förvaltningen att den bara behöver beskriva denna del av den demokratiska processen.

4.2.2 Möjlighet till ansvarsutkrävande

Varken Region Skåne eller Stockholms läns landsting redovisar på sina hemsidor någon ansvarsfördelning mellan privata och offentliga vårdgivare. Detta kan vara ett problem när idéer om New Public Management influerar verksamheten och därmed riskerar att försvaga möjligheten till ansvarsutkrävande. Istället hänvisar man till valdagen var fjärde år då alla medborgare bedriver ansvarsutkrävande i form av att avsätta sina politiker eller ge dem ännu en mandatperiod.

Lennart Lundquist tar upp fenomenet hur det han kallar för *ekonomism* har fått fäste i den offentliga förvaltningen. Han menar att förändringen skett till stor del utan någon speciell kritik i demokratitermer (Lundquist 2001:65). Han är kritiskt till att politiker låter marknaden ta sig in i det offentliga i en demokrati, eftersom det förflyttar makten från politikerna till marknaden. Lundquist menar att detta blir ett extra stort demokratiskt problem i kommuner och landsting, eftersom det är där den främsta kontakten mellan politiker och medborgare sker (Lundquist 2001:67).

Michael Nydén menar att användandet av internet för den offentliga myndigheten nästan enbart passar in med synen som förvaltningen som marknadsstyrd, eftersom mottagaren själv avgör vilken information denne vill ta del av. Myndighetens förebild blir också tydlig då det blir svårare och svårare att skilja en myndighets hemsida från ett företags (Nydén 2000:39). Detta kan även kopplas ihop med samlingsbegreppet New Public Management, som jag diskuterat i mitt teoretiska ramverk.

Sett till möjligheten till ansvarsutkrävande av politikerna får man inte heller någon specifik information om hur man ska gå tillväga för ansvarsutkrävning på hemsidorna. Den information som ges handlar om en presentation av Patientnämnden, som är en anmälningsinstans för patienter som anser sig felbehandlade eller dåligt bemötta i sjukvården.

Även SOU 1999:12 tar upp detta och gör analysen att IT-samhället bygger på en marknadsliberal föreställning om information som en vara, samtidigt som medborgarnas tillgång till informationen är en förutsättning för demokrati. Detta

kan resultera i konsekvenser för de svagare medborgarna i samhället, som inte får tillgång till den information de önskar (SOU 1999:12 s. 12). Detta får demokratiska konsekvenser när den uteblivna informationen resulterar i svårigheter för medborgarna att utkräva ansvar från sina politiker och möjligheten att på så sätt få sin röst hörd.

Detta kan enligt Nydén tolkas antingen som att myndigheten *tvingas* arbeta efter en marknadsprincip, eller att myndighetens arbetssätt *medvetet förändras* till ett mer marknadsanpassat arbetssätt med internet som ett lämpligt verktyg för den nya myndighetsstrukturen (Nydén 2000:40).

4.2.3 Möjlighet till insyn

Utifrån offentlighetsprincipen har de båda landstingen, på olika sätt, presenterat postlistor och diarium på sina hemsidor. Dock har man ingen större förhoppning om att det är medborgarna själva som vill ta del av denna information, utan man vänder sig istället till journalister. Ett tydligt exempel på detta är att Region Skåne presenterar sin postlista under rubriken "Press".

De utnyttjar därmed inte sin chans att på ett eget sätt producera nyheter om vad som händer inom politiken, utan man litar fortfarande på att journalisterna gör det aktiva urvalet (och därmed troligtvis också vinklingen). Möjlighet att söka direkt i diariumet finns inte på Region Skånes hemsida, utan man hänvisar till personlig kontakt via telefon eller e-post med registrator.

Via SLL:s hemsida har man möjlighet att söka direkt i diarierna för Landstingsstyrelsen och Hälso- och sjukvårdsnämnden och dess förvaltningar. Man har dock inte någon möjlighet att ta del av själva dokumenten, utan där krävs fortfarande kontakt med registrator. Att visa alla poster i diariumet är ändå ett ambitiöst sätt att få ut mer information om ärendets gång och arbetssättet i förvaltningen.

Kopplat till demokratisynen innebär detta offentliggörande av postlistor och diarium förvisso att medborgarna har fått det lättare att ta del av dessa. Men i och med att de båda landstingen väljer att vända sig till journalister, och därmed mer insatta och "bildade" individer, är detta arbete ändå ett uttryck för en demokrati mer åt det elitistiska hållet (Jämför med Grönlund 2001 och Amnå 2003).

Ett mer deltagardemokratiskt förfarande skulle vara att istället sammanfatta aktuella diskussioner på ett mer lättfattligt sätt och därmed vända sig direkt till gemene man. Problemet ligger dock fortfarande i att möjligheten att delta och söka upp information finns, men att den kanske inte alltid utnyttjas (jämför med Spång 2005 och Amnå 2003).

4.3 Chatta med en politiker

Både Region Skåne och Stockholms läns landsting har under perioder genomfört försök där medborgarna kan chatta med sina politiker på landstingens hemsidor. Anledningarna har i båda fallen varit att kunna komplettera den mer traditionella medborgardialogen i form av personliga möten med ett modernt kommunikationssätt. Fördelarna med detta försök kan vara att man med den nya tekniken når grupper som tidigare inte intresserat sig för personlig kontakt med politiker. Till nackdelarna kan läggas ojämlikheten i vilka grupper som verkligen tar del av erbjudandet, sett till statistik över internetanvändningen.

Region Skåne tog beslut i regionstyrelsen den 8 november 2007 och därefter inleddes ett försök med chattar under januari till april 2008. Syftet var enligt ordförandens förslag att göra Region Skånes förtroendevalda mer synliga på internet. Man ska enligt direktivet utvärdera försöket och därefter ska arbetsgruppen ett fortsatt uppdrag att utreda möjligheter till ökad medborgardialog via internet (Dnr RS/070270).

Den samtalsdemokratiska demokratimodellen kan man enligt Christer Karlsson dela in i fyra olika grader av deltagande. Antingen kan samtalen ligga som förberedelse för beslut, eller så kan besluten fattas genom samtal, och detta resulterar i olika grader av medborgerligt inflytande. Ett samtal före beslut där demokratigraden är låg resulterar i en *beredande elitdiskussion*. Är demokratigraden istället hög handlar det om en *beredande samtalsdemokrati* där kraven på demokrati är uppfyllda men problemet är att samtalet riskerar att bli en tom demokratisk gest (Karlsson 2003:222).

Om samtalet istället fungerar som en beslutsmekanism i en institutionell miljö har vi att göra med en *beslutande elitdiskussion*. Här är dock inte det demokratiska idealet uppfyllt då en elitdiskussion är uteslutande. Den sista varianten av deliberativ demokrati kallar Karlsson för en *beslutande samtalsdemokrati*, där samtalet sker inom demokratiska ideal samtidigt som inte riskerar att reduceras till en tom retorik. Detta, menar han, skulle vara det samtalsdemokratiska idealet (Karlsson 2003:223).

I fallen med chattförsöken inom Region Skåne och Stockholms läns landsting kan man dock inte tala om att något samtalsdemokratiskt ideal är uppfyllt. Här handlar det istället om en relativt svag form av samtalsdemokrati, då ingen av chattarna har ambitionen att leda till något beslutsunderlag. Det är inte i något fall en specifik fråga som står i fokus för chattarna, utan chattdeltagarna kan klaga på och kommentera hela förvaltningens agerande och arbetssätt. I Region Skånes fall innefattar kommentarerna i chattarna även ideologisk kritik och beröm riktat till specifika politiker.

Anders Fridell tror att chattförsöken hos SLL misslyckades eftersom formen var otydlig. Representanter från samtliga partier deltog samtidigt och frågeställningarna var öppna. De hade inte heller budget att annonsera tillräckligt

och dessutom låg chattillfällena på vardagseftermiddagar, då många medborgare arbetar och därför inte hade möjlighet att delta (Fridell 2008-11-21).

Just chattar med specifika politiker där frågeställningen inte är fastställd på förhand leder till ett samtal som är ofokuserat och som jag tvivlar på kan leda till bättre beslut. Detta på grund av att deltagarna i samtalet är för få och därmed blir representativiteten lidande. Detta tar också Henry Montgomery upp när han redogör för det goda samtalet. Han menar att man måste vara medveten om att det kan vara svårt att kontrollera de omständigheter som blir föremål för diskussion. En saklig diskussion gynnas av att man tydligt ser vad man är enig/oenig om och vilka perspektiv som kan ligga bakom. Man bör också sträva efter en problemformulering som alla samtalsdeltagare kan relatera till för att kunna få ut så mycket som möjligt av samtalet (Montgomery 2003:264).

4.3.1 Moderering

Chattillfällena på Region Skånes hemsidor var modererade, vilket innebär att frågorna granskades och/eller redigerades i förväg. Detta gjorde man utifrån lagen om ansvar för elektroniska anslagstavlor som innebär att meddelanden som innebär att exempelvis uppvigling, hets mot folkgrupp och liknande måste tas bort (*Regionpolitiker på webben*. Dnr. RS/070270).

Rapporten *Elektronisk demokrati* tar upp problemet med moderering och menar att den mänskliga komponenten påverkar demokratin. Moderering kan göra att enskilda individer får rätten att sälla bland ämnen och styra dagordningen. Problemet ligger i att denne person inte är demokratiskt vald och inte alla gånger kan avsättas.

I Region Skånes chattar var en representant från varje aktuellt parti moderator för chatten (*Regionpolitiker på webben*. Dnr. RS/070270). Svårigheten i detta försök ligger i att diskussionen hålls på en sida ägd av Region Skåne, som därmed måste ta ansvar för vad som publiceras i deras namn. Det finns också en betydelse av att moderatorn är en opartisk person, som inte väljer bort frågor som är besvärliga för det egna partiet (Jämför med SOU 1999:12 s.143). Ett externt, och därmed opartiskt och neutralt kommunikationsforum, och tjänstemän som moderatorer, skulle kunna avhjälpa detta problem för att få möjlighet till en utvecklade diskussion.

4.3.2 Vem chattar?

Kopplat till statistiken om internetanvändande i Sverige är det intressant att se vilken grupp av medborgare som utnyttjar chattmöjligheter för att göra sin röst hörd hos sina politiker. Region Skåne har på sin hemsida presenterat alla frågor och svar från chattillfällena. De har inte själva i sin utvärdering gjort någon iakttagelse om vilka chattedeltagarna är, och har därför ingen information om vilka grupper man nått.

Jag har sammanställt de ställda frågorna för att se om det finns någon ojämlikhet i genusfördelning utifrån de ställda frågorna. Då det är upp till varje

person att själv välja ett alias till chatten kan jag inte veta om det döljer sig en man eller en kvinna bakom namnet. Jag har ändå valt att göra en tabell utifrån typiska kvinnonamn, typiska mansnamn och obestämbara namn.

Sammanställning av inlägg vid de 8 chattillfällen som genomfördes på Region Skånes hemsida mellan den 23 januari och den 8 april 2008.

	Antal	I procent
Frågor från alias med kvinnonamn	40	25 %
Frågor från alias med mansnamn	84	52 %
Frågor från alias med obestämbara namn	37	23 %
TOTALT	161	100 %

Jag kan utifrån detta dra slutsatsen att det är betydligt fler män som tagit tillfället att chatta (eller ställa frågor på förhand via e-post) med sina politiker. Det skulle vara intressant att även se till andra faktorer såsom ålder, socialgrupp och utbildningsnivå på deltagarna.

Just denna statistik anser jag är ett tydligt tecken på de problem som följer med demokrati med hjälp av den nya tekniken. I dessa fall måste man inom myndigheten vara väl medveten om vilka man kan tänka sig att nå med nya medel, vilket inte varit helt klart i något av fallen med de chattförsök inom landstingen som jag studerat. Det är också viktigt att inte lägga för mycket tillit till internet som kommunikationsväg, utan se detta som ett alternativ bland flera för kontakten mellan politiker och medborgare.

SLL har inte heller analyserat vilka medborgare de nådde med chatten, mer än att konstatera att det var ”antagligen ungefär lika många (eller rättare sagt lika få)” män som kvinnor som deltog i chatten (Enligt e-post från Anders Fridell den 21 november 2008). Detta argument är jag mycket tveksam till då statistiken över internetanvändningen i Sverige, och sammanställningen av inlägg på Region Skånes chattar, ger resultatet att kvinnor är underrepresenterade.

Problemet med ojämlikhet i en samtalsdemokrati är det allvarligaste hotet mot en fungerande demokrati enligt Mikael Gilljam. Han menar att, som många andra, att de skillnader i politiskt deltagande som finns idag riskerar att förstärkas i och med att resursstarka medborgare har ett försprång gentemot andra grupper (Jämför med Gilljam 2003:204).

Detta skulle, med en chattfunktion som väger tungt i beslut och diskussion, kunna leda till att grupper som är marginaliserade redan i internetanvändningen representeras i än mindre utsträckning. Detta är ett argument som borde väga tungt i försöken med chattar på internet, vilket inte gjorts tillräckligt vare sig hos Region Skåne eller Stockholms läns landsting. Detta visar sig exempelvis i Anders Fridells argument att ”det nog är lika många (eller lika få) kvinnor och män som chattat”. Man har inte heller i Region Skånes rapport tagit upp några av dessa parametrar när man redovisat hur de första chattförsöken gått.

4.4 Hur kan IT/Internet fungera som ett demokratiskt verktyg?

Jag kommer i detta stycke göra en normativ analys utifrån hur jag anser att internet kan fungera som ett demokratiskt verktyg. IT och internet har alla möjligheter att fungera som ett stöd för demokratin. Frågan är bara hur kopplingen ska göras, och även vilka som ska göra den. Problemet med den nya tekniken ligger många gånger i kunskapsbrister. SOU-rapporten 1999:117 tar upp problemet med klyftan mellan de olika områdena. Statsvetarna, som borde vara bäst på att utveckla demokratin, har ofta bristfälliga IT-kompetens som kan göra att deras argument och förslag inte fungerar i praktiken.

Den bristande IT-kompetensen kan också göra att de har svårt att se alla de möjligheter som IT och internet erbjuder. Å andra sidan har IT-teknikerna svårt att problematisera de politiska aspekterna på IT och hur IT kan användas (SOU 1999:117 s. 318). IT- och systemvetarna har inte heller den gedigna utbildning i demokrati och politisk teori som kan behövas för att kunna förutspå vad olika satsningar kan leda till. Jag tror att ett tätare samarbete mellan dessa grupper med all säkerhet skulle kunna utveckla området än mer.

Om informationstekniken ska kunna vara ett viktigt verktyg för framtidens demokrati krävs att tekniken är tillgänglig för alla på samma villkor, och inte som i chattförsöken där det är tydligt ojämnt i medborgarnas representation. De sociala och politiska villkoren spelar en stor roll för IT:s roll i demokratin (SOU 2000:1).

Huruvida IT och internet genererar fördelar eller nackdelar i den demokratiska processen beror på vilket demokratisyn man eftersträvar. Internet har en tendens att förflytta makten från de styrande till folket, vilket inte är vad alla demokratisyner eftersträvar. Detta innebär att de flesta argument som klassas som fördelar eller nackdelar med IT också kan vändas till det motsatta. Jag har ändå valt att göra denna uppdelning, utifrån att regeringens demokrativision är en medborgardemokrati med starka deliberativa inslag.

4.4.1 Fördelar

Till de fördelar med IT/internet som demokratiskt verktyg anser jag kan räknas möjligheten att nå nya medborgare som inte visat något politiskt intresse eller engagemang tidigare. Ett exempel är unga medborgare som inte skulle tänka sig att gå på en medborgardialog på plats i landstingshuset, men som gärna chattar med sin politiker via internet eller skickar e-post till en myndighet.

E-post och hemsidor skapar snabbare kontaktvägar som är av nytta för förvaltningen. Enkel och billig publicering på hemsidor skapar effektivitet och resurssnålhet i arbetet. Det går snabbt att få ut information till berörda medborgare. Detta kan öka benägenheten att faktiskt ta kontakt med berörd politiker. Det är som jag ser det en mycket högre tröskel till att personligen ringa till politikern eller skriva ett traditionellt brev, än att skicka iväg ett e-brev eller skriva ett inlägg på en debattsida.

Fördelen för förvaltningen att publicera information på en egen hemsida är också att på denna så äger man också informationen själv. Detta innebär att förvaltningen själv kan bestämma vad som ska presenteras. Varken någon enskild journalist eller massmedia, med egna ekonomiska intressen, har värderat och sållat i materialet (SOU 1999:117 s. 160-161). Det finns dock ingenting som säger att *snabb* kommunikation är liktydigt med *bra och demokratisk* kommunikation.

Jag anser att utifrån en samtalsdemokratisk dimension, där kommunikation och deltagande är viktiga grundstenar, kan IT-lösningar och internet skapa nya förutsättningar. Att erbjuda medborgarna att i ett tidigt skede i beslutsprocessen komma med synpunkter och idéer påverkar det demokratiska arbetet positivt. Delaktighet och medvetenhet i samhället stärker den politiska legitimiteten och ger mer tyngd i besluten.

4.4.2 Nackdelar

En av nackdelarna med IT och internet som demokratiskt verktyg är att visionerna oftast är långt mer gående än de är praktiskt möjliga och genomförbara (Jämför med SOU 1999:12 s.133). IT har en kapacitet att förändra demokratin och samhället, men frågan är om medborgarna har samma benägenhet till omställning. Kunskaper inom området är många gånger starkt begränsade, vilket leder till att satsningar inom IT ännu så länge måste ses som ett komplement till andra traditionella lösningar.

Demokrati via internet riskerar också att leda till att besluten fattas i allt snabbare takt, och att den demokratiska processen därmed stressas fram. Folkets delaktighet riskerar att förminskas till endast ensidiga och snabba val, där man använder nätet för att smidigare nå ut med ytlig och enkel information och snabbt samla in en opinion. Demokratin riskerar att reduceras till en sk. ”knapptryckardemokrati” som leder till snabba och ogenomtänkta beslut (Lewin 1970:237).

Ett annat problem som finns inom förvaltningarna, och som viss del hänger samman med medarbetarnas IT-vanor, är att förändringsbenägenheten inom förvaltningen ofta är liten. Offentlig förvaltning arbetar i djupa hjulspår och är därmed svårstyrd in i nya arbetssätt (SOU 1999:12 s.136). Många som arbetar inom offentlig förvaltning i Sverige är äldre, som många gånger inte har tillräckliga IT-kunskaper. Detta problem kommer till viss del att lösas i och med pensionsavgångar och nyrekryteringar.

En förändring av demokratin kräver mer än teknisk utrustning, så organisationen och kompetensen hos medarbetarna är av stor vikt. Tekniska investeringar och teknisk utveckling hjälper till att föra demokratiarbetet framåt, men måste också mötas av en högre kompetens hos både medarbetare och medborgare för att förändringen ska vara gynnsam. Politikernas intresse i frågan behövs också, då det är politikerna som styr förvaltningen i den riktning de önskar. Förvaltningen kan inte ensam prioritera demokratiarbetet om inte politikerna är engagerade i frågan.

Med den nya tekniken tillkommer också problem som rör elektronisk information och kommunikation. Lagar och regler gällande offentlighet och

sekretess måste kunna garanteras även i en IT-baserad förvaltning (Andersson 2001:288-289). Att den e-post som dagligen når förvaltningen i Sverige inte alltid arkiveras utefter lagstiftningen om offentlighetsprincipen tyder på den problematik som finns kring hur den nya tekniken används (Jämför med artikel i SKTF-tidningen, den 9 juni 2008).

Som jag visat innebär också internetanvändningen i sig att demokratiarbete via internet inte alltid är demokratiskt representativt. Grupper som redan är marginaliserade i samhället riskerar att ännu mer försvagas då de inte är en del av det nya uppkopplade samhället. Detta riskerar att leda till att det enbart är de redan resursstarka grupperna som får sin röst hörd ännu mer (Jämför med Premfors 2000:206-207).

Jag anser att det är av stor vikt att myndigheter som vill utveckla sitt demokratiarbete med hjälp av ny teknik undersöker vilka grupper det är möjligt att nå, och vad det får för konsekvenser för medborgarnas deltagande och demokratins legitimitet.

5 Sammanfattande diskussion

Vilken demokratisyn förmedlas utifrån Region Skånes och Stockholms läns landstings hemsidor och deras demokratiarbete via internet?

Min analys visar att Region Skåne är förhållandevis bättre på att förmedla en demokratisk idé genom sin hemsida än vad Stockholms läns landsting är, även om båda landstingen har brister i det demokratiska arbetet. Region Skånes något mer demokratiska framtoning grundar sig troligtvis i att Region Skåne aktivt arbetat med demokratifrågor inom regionen på ett sätt som det inte finns motsvarighet till hos Stockholms läns landsting.

Detta beror troligtvis främst på den stora demokratisatsning som gjorts i Region Skåne utifrån Regionförsöket. Detta handlar dock inte specifikt om demokratiarbete via internet, utan internet fungerar som en del i hela projektet. De uttryck som Region Skånes projekt tar sig via internet är en starkare deltagardemokratisk förankring, då man exempelvis satsar på politikerchattar och på nyhetsbrev vända till en bred läskrets.

Politikerna i Region Skåne har en vision om att regionen ska bli mer demokratisk, men vilken slags demokrati som förespråkas går dock inte att utläsa explicit. Genom att tolka de satsningar de gjort på sin hemsida och genom att läsa den rapport som deras egen demokratiberedning framlagt kan jag konstatera att det generellt sett är en *deltagardemokrati* de strävar efter.

Region Skåne lägger mycket energi på att förverkliga det deltagardemokratiska idealet, genom exempelvis chattar och nyhetsbrev för att informera medborgarna och ta del av deras åsikter. Till en fullfjädrad samtalsdemokratisk region är det dock långt kvar, då det fortfarande finns en problematik runt chattarnas representativitet och struktur, som jag tidigare beskrivit.

I Stockholms läns landsting är det däremot en demokrati mer inriktad på *valdemokrati* som syns mest. Försöket med chattar lades snabbt ned, då resultatet inte var tillfredställande för varken förvaltningen eller politikerna, utan att i vidare mening studerat vad som gick fel. Man har heller ingen kortfattad och enkel information på sin hemsida som sammanställer vad som händer inom landstinget utifrån politiken. Nyheterna som presenteras fokuserar till största del på vad som händer inom sjukvården och kollektivtrafiken. Istället erbjuder man hemsidesbesökarna att titta på fullmäktige via webb-tv och hänvisar tydligt till röst dagen var fjärde år för den som vill påverka sina politiker.

Vilka konsekvenser, sett till demokrati värden, leder demokratisynen till?

Sett till de demokratiska värdena riskerar den demokratiska jämlikheten att försvagas vid användandet av internet som demokratiskt verktyg, eftersom internetanvändningen skiljer sig åt sett till grupper av kön, klass och etnicitet. Därför bör, ännu så länge, internet användas som ett komplement till traditionella kontaktvägar, vilket också görs, för att säkra den politiska tillgängligheten till befolkningen.

Andra värden som riskerar att försummas är insyn och ansvarsutkrävande, vilket beror på att internet används i termer av en marknadsstyrd förvaltning. Enligt nya teorier om New Public Management används hemsidan i ett marknadsföringssyfte, och inte alltid som politiskt kommunikationsmedel. Man lägger helt enkelt mer utrymme på att marknadsföra sin förvaltning och hävda den i konkurrens med privata aktörer, än att bidra till att den politiska medvetenheten i samhället höjs.

Att demokratiarbetet prioriteras i organisationen ses som ett positivt värde utåt sett. Arbetet hjälper till att bygga upp ett varumärke runt förvaltningen och begreppet används som ett marknadsföringsord. Men om de demokratiska lovorden inte uppfylls sviker ”kunderna”, dvs. medborgarna. Att marknadsföra hemsida och verksamhet kan ses som en konkurrensdemokratisk modell där förvaltningen blir ett företag och medborgarna potentiella kunder. Förvaltningens verksamhet saluförs och marknadsförs, men medborgaren har ändå inte fullständig konsumentmakt, eftersom det inte står varje individ fritt att flytta sina pengar till ett annat landsting när man vill visa sitt missnöje med den politik som bedrivs. Detta är dock någonting som inom en snar framtid kan komma att ändras, då både Regeringen och EU utreder möjligheten till medborgarens fria val att vårdas i vilket EU-land man vill.

Hos Region Skåne, där man tydligt visar vad som händer inom politiken, samt ger sporadisk möjlighet till att chatta med politiker hanterar man de demokratiska värdenas påverkansmöjligheter och insyn på ett bättre sätt än i Stockholms läns landsting. Dock finns även här brister, då chattarna exempelvis inte fokuserar på specifika frågor, utan är ett öppet kommunikationsforum där alla får lyfta sin egen fråga. Ännu mer påverkansmöjligheter hade chatten kunnat ge om man istället för att fokusera på den aktuella politiker som man chattar med hade fokuserat på specifika frågor olika chattomgångar. Detta har man också gjort försök med alldeles nyligen då tillfälle gavs att chatta specifikt om budgeten, så en utvärdering av denna nya riktning borde vara välkommen.

Hur kan IT/internet principiellt sett fungera som ett demokratiskt verktyg?

Ett av de största problemen när man talar om demokrati via internet anser jag ligger i att områdena inte är tillräckligt knutna till varandra. Eftersom IT och demokrati ännu inte har någon naturlig mötespunkt, bidrar det till att hålla dem åtskilda. Jag anser att man med kunskaper inom respektive område tillsammans måste utveckla det nya demokrativerktyget internet, för att det ska ske utifrån en genomtänkt demokratisk strategi. Som det är nu har IT-teknikerna och

kommunikatörerna ingen kunskap om demokratiarbete, samtidigt som statsvetarna oftast varken har IT-kännande eller intresse av IT.

Till de främsta fördelarna, givetvis beroende på vilken demokratisyn man förespråkar, kan räknas att medborgarna genom internet blir erbjudna mer makt och inflytande, och att detta kan leda till en högre politiskt medvetenhet i samhället. Oavsett vilken demokratisyn man eftersträvar så stärker en högre medvetenhet hos befolkningen det sociala kapitalet som är viktigt i en demokrati. Människor får ökad tillit till varandra och detta stärker gemenskapen och förståelsen för varandra.

Internet ses fortfarande, inom båda landstingen, som ett komplement till traditionella kontaktvägar och man är ännu inte redo att ge internet en större roll, vilket kan vara klokt sett till statistik över internetanvändningen i Sverige. I och med att man ser internet som ett komplement till traditionell media så *använder* man också internet på samma sätt som exempelvis tidningar. Oftast är det en envägskommunikation som utnyttjas där förvaltningen delger sina medborgare information på samma sätt som tryckt media. Tvåvägskommunikationen begränsas till största delen till e-post, som fungerar precis som de brev medborgare skrev till sina folkvalda tidigare.

På så sätt anser jag att internets fulla potential inte utnyttjas. Internet generellt lämpar sig i dagsläget bäst för informationsspridning, då medborgarna inte riktigt är mogna att använda internet som primär källa till information och kommunikation, sett till hur internetanvändningen ser ut i Sverige. Här anser jag att det är upp till både politiker och medborgare att påverka riktningen för den fortsatta demokratiutvecklingen. Som det ser ut idag är det anställda kommunikatörer som ansvarar för vad som publiceras på hemsidorna, vilket enligt mig försvårar demokratiarbetet. Om politiker, eller medborgare själva, var mer påtryckande och tydligt visade hur arbetet skulle demokratiseras skulle det påverka internets möjligheter positivt och demokratin skulle därmed stärkas.

Som arbetet fungerar nu blir det istället ett fåtal tjänstemän som, ibland godtyckligt, bestämmer utifrån sin egen världsbild vad som ska presenteras på hemsidorna. På så sätt menar jag att arbetet fortskrider i gamla hjulspår där landstingen fortfarande litar till att journalister och media väljer ut och presenterar aktuell samhällsinformation utifrån diarium, postlistor och fullmäktigekallelser, istället för att utnyttja hemsidan som informationsspridare där man själv sätter dagordningen.

Avslutningsvis har jag i denna undersökning kunnat se problematiken kring internet som demokratiskt verktyg, samtidigt som jag förstår den stora potential som finns med detta medium. Det går inte att hejda utvecklingen mot att internet fortfarande spelar en allt större roll i vårt samhälle. Trenden går mot att allt fler använder internet dagligen och att IT-kunnandet också sträcker sig allt längre ner i åldrarna. Om bara 15-20 år kommer vi ha ett samhälle där alla yrkesverksamma använt sig av internet som informationskälla och kommunikationsmedel i hela sitt vuxna liv. Samtidigt fasas de äldsta invånarna, med lägst IT-användande, ut naturligt ju mer åren går. Detta bäddar för nya utvecklingsmöjligheter för en utvecklad elektronisk demokrati, så länge man är medveten om vad de strategiska valen resulterar i för demokratisk riktning.

Detta kan med fördel undersökas i vidare forskning, där man förslagsvis fokuserar än mer på specifika former av demokratiarbete på internet. Det hade exempelvis varit intressant att djupare studera politikerchattarnas möjligheter och konsekvenser, och mer ingående analysera problemet med ansvarsutkrävande och möjlighet till insyn i den nya tidens myndighetsstyre i termer av New Public Management.

6 Referenser

- Almqvist, Roland M. (2006). *New public management: NPM: om konkurrensutsättning, kontrakt och kontroll*. Malmö: Liber
- Amnå, Erik (2003) 'Deltagardemokratin – Önskvärd, nödvändig – men möjlig?' i Gilljam och Hermansson (2003) *Demokratins mekanismer* Malmö: Liber
- Andersson i Ranerup, Agneta & Grönlund, Åke (red.) (2001). *Elektronisk förvaltning, elektronisk demokrati: visioner, verklighet, vidareutveckling*. Lund: Studentlitteratur
- Bergström, Göran och Boréus, Kristina (red.) (2005). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 2., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Dahl, Robert A. (1995). 'Participation and the Problem of Civic Participation', in: Amitai Etzioni (ed.) 1995a, pp.261-270
- Demokratiberedningens slutrapport* (2004) Region Skåne. <Elektronisk resurs> <http://www.skane.se/upload/Webbplatser/Skaneportalen-extern/Organisation/dokument/Demokratiberedningens%20slutrapport%2004-03-31.pdf> (2008-12-11)
- Findahl, Olle (2008). *Svenskarna och Internet*. World Internet Institute
- Fridell, Anders, pressansvarig i Stockholms läns landsting. E-postkonversation den 21 november 2008
- Gilljam Mikael (2003) 'Deltagardemokrati med förhinder' i Gilljam och Hermansson (2003) *Demokratins mekanismer* Malmö: Liber
- Gilljam, Mikael och Hermansson, Jörgen (2003) *Demokratins mekanismer* Malmö: Liber
- Grönlund, Åke (2001). *IT, demokrati och medborgarnas deltagande*. Stockholm: VINNOVA
- Held, David (1997). *Demokratimodeller: från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. 2., reviderad och utvidgad uppl. Göteborg: Daidalos
- Ilshammar, Lars (2002). *Föreställningar om IT och demokrati* <Elektronisk resurs> <http://etjanst.hb.se/bhs/ith//12-02/li.pdf> (2008-12-10)
- Ilshammar och Åström (2001) i Ranerup, Agneta & Grönlund, Åke. *Elektronisk förvaltning, elektronisk demokrati: visioner, verklighet, vidareutveckling*. Lund: Studentlitteratur
- Internetbarometern 2007* (2008) Nordicom-Sverige. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Jarl, Maria (2003) 'Deltagardemokraterna och den representativa demokratin' i Gilljam och Hermansson (2003) *Demokratins mekanismer* Malmö: Liber
- 'Kommuner arkiverar ej e-post', SKTF-tidningen 9 juni 2008. <Elektronisk resurs> <http://www.sktftidningen.se/zino.aspx?articleID=11026> (2008-11-27)

- Karlsson, Christer (2003) 'Den deliberativa drömmen och politisk praktik – samtalsdemokrati eller elitdiskussion?' i Gilljam och Hermansson (2003) *Demokratins mekanismer* Malmö: Liber
- Kumlin, Staffan (2003) 'Finns det någon ansvarig?' i Gilljam och Hermansson (2003) *Demokratins mekanismer* Malmö: Liber
- Lewin, Leif (1970). *Folket och eliterna: en studie i modern demokratisk teori*. Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Lundquist, Lennart (2001). *Medborgardemokratin och eliterna*. Lund: Studentlitteratur
- Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 3., [rev.] uppl. (2007). Stockholm: Norstedts juridik
- Montgomery, Henry (2003) 'Hinder och möjligheter för det goda samtalet – den auktoritära och den demokratiska gruppen' i Gilljam och Hermansson (2003) *Demokratins mekanismer* Malmö: Liber
- Nilsson, J Tomas, kommunikatör i Region Skåne. Intervju via telefon den 23 november 2008
- Nord, Lars (2002). *IT och demokrati*. Lund: Studentlitteratur
- Nydén, Michael (2000). *Myndigheter, Internet och integritet*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar
- Offentlighet och sekretess hos det allmänna* (1999) Stockholm: Justitiedepartementet
- Premfors, Rune (2000). *Den starka demokratin*. Stockholm: Atlas
- Ranerup, Agneta & Grönlund, Åke (red.) (2001). *Elektronisk förvaltning, elektronisk demokrati: visioner, verklighet, vidareutveckling*. Lund: Studentlitteratur
- Regional självstyrelse, information om regionförsöket*, <Elektronisk resurs> <http://www.skane.se/templates/Page.aspx?id=127886> (2008-12-09)
- Region Skånes hemsida, <http://www.skane.se>, främst fliken "Politik & påverkan". (2008-12-01 till 2008-12-20)
- Regionpolitiker på webben* (2007) Dnr: RS/070270. Regionstyrelsens förslag. Region Skåne
- SCB1 = 'Folkmängd per den 30 juni 2008', statistik SCB <Elektronisk resurs> http://www.scb.se/templates/tableOrChart_244147.asp (2008-11-27)
- SCB2 = 'Antal personer med utländsk eller svensk bakgrund efter län', SCB, <Elektronisk resurs> <http://www.scb.se> Statistikdatabasen/Befolkning/Utländsk-svensk bakgrund efter län (2008-12-14)
- SCB3 = 'Personer som använder internet varje dag eller åtminstone varje vecka', statistik SCB <Elektronisk resurs> http://www.scb.se/templates/tableOrChart_187909.asp (2008-12-18)
- SOU 1999:12 *Elektronisk demokrati*
- SOU 1999:117 *IT i demokratins tjänst*
- SOU 2000:1 *En uthållig demokrati*
- SOU 2001:3 *Offentlighetsprincipen och den nya tekniken*
- Spång, Mikael (2005). *Det moderna demokratiidealet: folksuveränitet och rättigheter*. Lund: Studentlitteratur
- Stockholms läns landstings hemsida, <http://www.sll.se>, främst flikarna "Politik" och "Ärenden" (2008-12-01 - 2008-12-20)

- Trudeson, Lars (1999). *Världspolitikens dagsfrågor: Internet och demokratin*. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Utvärdering av försöksverksamhet Regionpolitiker på webben och förslag till fortsättning* (2008). Dnr: RS/070270. Regionstyrelsen, Region Skåne.
- Åström, Joachim (2004). *Mot en digital demokrati?: teknik, politik och institutionell förändring*. Diss. Örebro: Univ.